

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2024 | 1. SZÁM
LXVI. ÉVFOLYAM

Kertész Balázs

Királyi tartózkodási hely, vásár és városi oklevéladás
a középkori Székesfehérváron

B. Halász Éva

A szlavón várnemesek családi kapcsolatai
és családi hálózata a 15. század végén és a 16. század elején

Mikó Gábor

I. Mátyás király leveleskönyve
Johann Georg Schwandtner gyűjteményében

Papp Júlia

Az 1515. évi bécsi Habsburg–Jagelló kettős eljegyzés
16–19. századi képzőművészeti reprezentációja

Demeter Gábor – Tompa László

Az úrbéres lakosság életkörülményeinek differenciái
a 18. századi birtoktípusokon

Göncz László

A Muravidék hovatarozásának ügye az 1919-es békekonferencián

Farkas Kornél – Rosu Kriszta

Adalékok a művészeti javak hazahozatali tevékenységéhez 1946–1949 között

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, † OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelenetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVI. évfolyam, 2024. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Kertész Balázs** Királyi tartózkodási hely, vásár és városi oklevéladás. Három adalék Székesfehérvár középkori történetéhez 5
- B. Halász Éva** A szlavón várnemesek családi kapcsolatai és családi hálózata a 15. század végén és a 16. század elején 23
- Mikó Gábor** I. Mátyás király leveleskönyve Johann Georg Schwandtner gyűjteményében 35
- Papp Júlia** Az 1515. évi bécsi Habsburg–Jagelló kettős eljegyzés 16–19. századi képzőművészeti reprezentációja 45
- Demeter Gábor – Tompa László** Az úrbéres lakosság életkörülményeinek differenciái a 18. századi birtoktípusokon 85
- Göncz László** A Muravidék hovatarozásának ügye az 1919-es békekonferencián 121
- Farkas Kornél – Rosu Kriszta** Adalékok a II. világháború következtében külföldre került művészeti javak 1946–1949 közti hazahozatalához 155
- ### MEGEMLEKEZÉS
- Konrád Miklós** Haraszi György (1947–2023) 185

**A SZLAVÓN VÁRNEMESEK
CSALÁDI KAPCSOLATAI ÉS CSALÁDI HÁLÓZATA
A 15. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 16. SZÁZAD ELEJÉN**

B. HALÁSZ ÉVA

FAMILY RELATIONS AND FAMILY NETWORKS OF SLAVONIC NOBLES
IN THE LATE 15TH AND EARLY 16TH CENTURIES

The mapping of family ties and kinship networks is not an easy task given the medieval resource endowments, mainly because fewer data on noble daughters are preserved in the sources than on sons. Often we can only guess which noble families were related to each other (by female lineage) from the landed estates of a family or from scattered records of kinship. The world of the nobles at the bottom of the noble hierarchy, however, is an ideal setting for a deeper understanding of these kinship relations and networks, and of the relationships between families. The reason for this lies in their inheritance practices, which were common in their circles and differed from those of the nobility in a few respects. Among the noble families, inheritance was basically similar to that of the nobles, the estate passed from father to son/sons, and the daughter/daughters received a quarter, which is referred to in our sources as the common *quarta puellaris* or *quarta filialis*. However, the very important and significant difference between the two groups was that the daughters of noble families usually received the quarter in kind. In the event of the death of a male or female noble without leaving a legacy, the descendants, grandchildren or great-grandchildren of the daughter's side of the family also had a claim to her property. When someone claimed a share of an estate as a female descendant, the name of his mother or grandmother was of course included in the deed to support his claim.

Keywords: Slavonia, Kőrös County, Turpolje, Nagykemlék, nobles/serfs, succession, family relations

Modern társadalmunkban a családon leginkább a nukleáris családot értjük, vagyis a szülő(k) és a gyermek(ek) közösségét. A történeti kutatás figyelme, nyilvánvalóan ezen felfogással összefüggésben, hosszú ideig a magcsaládra irányult, ezen belül is a házastársak közötti, valamint a szülő–gyermek kapcsolatot vizsgálták. A középkorban és a kora újkorban azonban a testvérek és unokatestvérek közötti kapcsolat, a nagycsalád tagjainak együttműködése legalább olyan fontos volt az élet számtalan területén, beleértve a gyermeknevelést, a család vagyonának, státuszának és presztízsének fenntartását és átörökí-

B. Halász Éva, tudományos főmunkatárs, HUN-REN – Magyar Nemzeti Levéltár – Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoport.

tését. A magyar középkor kutatója nehéz helyzetben van, ha a családon, rokonságon belüli – akár horizontális, akár vertikális – kapcsolatokat, azok milyenségét, a családtagok, rokonok egymás iránt táplált érzelmeit, a famíliákat összekötő rokoni hálózatot szeretné tanulmányozni. Fennmaradt forrásaink döntő többsége valamilyen jogi eljárás részeként keletkezett oklevél, melyek a családon belüli kapcsolatokról, a rokonsági hálózatról csak korlátozott információkkal szolgálnak. Megtudhatjuk például, hogy milyen rokoni kapcsolatban álltak egymással egy per résztvevői – gyakran előfordult, hogy nemcsak az azonos oldalon állók, hanem a felperes(ek) és az alperes(ek) is rokon(ok) volt(ak) –, de arról már csak ritkán szólnak a források, hogy milyen volt az (érzelmi) viszony az emberek között.¹ Kedvelte egymást a két fivér, akik közösen léptek fel a birtokjogukat megkérdőjelezővel szemben? Netán a birtokjogi vitán kívül is torzsalkodtak azok az unokatestvérek, akik végül bírósághoz fordultak a helyzet rendezése érdekében? A bevett, az atyai, fivéri, rokoni szeretetet hangoztató fordulatok mögött valódi érzelmek voltak, vagy csak a formuláskönyvek példái? Tovább nehezíti a kutatást az a körülmény, hogy általában a leányokról kevesebb adatot őriztek meg a források, mint a fiúkról. Míg fiúgon hosszasan lehet követni egy-egy nemes család leszármazását, addig korántsem jellemző, hogy ugyanezt anya-fia vagy anya-lánya vonalon is meg lehessen tenni. Sokszor csak sejtethetjük az egy-egy család kezén felbukkanó birtokokból vagy egy-egy elszórtan feljegyzett, a rokonságra utaló adatból, hogy mely nemes famíliák álltak egymással nőágon rokonságban, főleg ha köznemesi családokat vonunk be a vizsgálatba. A leányok, édesanyák (kereszt)nevét sem jegyezték fel minden alkalommal, amikor az oklevelekben említették őket.² Jelen írásban azt szeretném megmutatni, hogy a középkorból – mely a későbbi századokhoz képest az emberek és a családok közötti kapcsolatok bemutatására alkalmas forrásokban szegény –, az oklevelekből kiolvasható adatokból milyen képet alkothatunk a családtagok, főleg a testvérek és unokatestvérek közötti kapcsolatokról, illetve fel tudjuk-e térképezni a családokat összekötő hálózatokat.

Vizsgálatom tárgyául egy speciális társadalmi csoportot, a szlavóniai várnemeseket választottam.³ A latin forrásokban általában *comitatus*ként írt királyi megye az Árpádok korában kettős jellegű intézmény volt. Egyrésztől önmagába visszatérő vonallal határol-

- 1 A ritka kivételek közé tartozik az az eset, amely Cudar Péter szlavón bán egyik oklevelében őrződött meg. Raveni Jakab fia Pál ugyanis azért tett panaszt a bán Körös városában tartott közgyűlésén, mert János nevű fia az édesanyját (azaz Pál feleségét) bicellussal megütötte és zaklatta. János ugyanakkor azt vetette apja szemére, hogy sógorát, Margit nevű leánytestvére férjét a fiává fogadta és a házastársaknak adta birtokai jobbik felét, neki pedig nem adja ki az őt megillető részt (*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. II–XV. Collegit, digessit Tade Smičiklas. Zagrabiae, 1904–1934. [= CDCr] XIV. 199–202. 143. sz.). A családra bővebben lásd Tamás Pálosfalvi: *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*. Bp., 2014. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 143–161.
- 2 A nők nevét az oklevelek akkor sem jegyezték fel minden alkalommal, ha személyesen jelentek meg valamely hiteleshely vagy bíró színe előtt. 1266-ban például Péter kemléci ispán előtt egy bizonyos Berecket az anyja képviselt, akit a *mater* szóval jelölnek (CDCr V. 416–417. 886. sz.). Többször házasodott asszonyok esetében az előző házastárs(ak) neve(i) akkor szerepelnek általában, ha az adott ügy azt szükségessé tette.
- 3 Fügedi Erik egy Nyitra megyei (köz)nemesi családot, az Elefánthyakat vizsgálta több szempontból és az okleveles anyagból levonható következtetéseket ütköztette a Verbőci István szokásjogi gyűjteményében olvashatókkal. Többek között foglalkozott a család házasodási stratégiáival is. Fügedi Erik: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Bp., 1999. (Osiris Mikrotörténelem) 142–150.

ható egységet jelentett, melybe egyformán beletartoztak a király, az egyházak és a magánbirtokosok ingatlanai, másrésztől a király kezelésében lévő, szórt birtokokat fogta össze, egy-egy vár köré szerveződve.⁴ A 11. század második felének, illetve a század végének okleveleiben tűnnek fel az első adatok, melyek a királyi várakhoz tartozó népek száznagyi és tíznagyi tisztségeit ellátó jobbágyainak meglétét tanúsítják. A tényleges tisztségviselés és a (vár)jobbágyi szabadságok elnyerése a 12. század első felében vált el egymástól, ezzel pedig kialakult a várjobbágyoságnak az a formája, amely a királyi várszervezet felbomlásáig megmaradt.⁵ A várszervezet felbomlását és a megye intézményének átalakulását a kutatás a 13–14. század fordulójára teszi.⁶ Szlavóniában néhány várispánság esetében⁷ a várjobbágyok meg tudták őrizni kiváltságos helyzetüket, kötött szabadságukat. A várispánságok élén a várjobbágyok közül kikerülő *comes terrestris* állt. A csoport elnevezése a 14–15. század fordulóján változott meg, a korábbi (nemes) várjobbágy (*nobiles iobagiones castri*) kifejezést felváltotta a várnemes (*nobiles castri*). Az elnevezés változása ugyanakkor nem volt hatással jogi helyzetükre, az országos nemesektől továbbra is megkülönböztette őket szélesebb körű hadkötelezettségük és az, hogy várjobbágyi/várnemesi állású földjeik után adófizetési kötelezettséggel tartoztak.⁸ Ugyanakkor a szlavón várjobbágyok/-nemesek csaknem nemesi jogállása környezetük számára mindvégig elfogadott volt. Amikor 1352-ben például a kemléki várjobbágyok a báni közgyűlésen azt kérték Lackfi István szlavón-horvát bántól, foglalja oklevélbe, hogy esküjük egyenértékű egy nemes esküjével, ezt a közgyűlésen jelen lévő nemesek a bán kérdésére megerősítették.⁹ Ennek ellenére a várjobbágyok és a várnemesek egyaránt arra törekedtek, hogy a király kegyét elnyerve földjeikkel együtt az országos nemesség soraiba emelkedjenek. A nemesítettek továbbra is ugyanabban a keretben éltek életüket, mint a nemesítés előtt, részt

- 4 Tringli István: Megyék a középkori Magyarországon. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40/Analecta mediaevalia 3) 489–496.
- 5 A Drávától északra élő várjobbágyok történetére lásd Zsoldos Attila: *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyosság történetéből*. Bp., 1999. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 26.)
- 6 Tringli: Megyék, 497–501.
- 7 Túrmező [Zágráb megye], illetve Körös, Kemlék és Rojcsa [Körös megye] várkerületek éltek túl sikeresen a megye átalakulásának folyamatait, de ezek története sem egyformán alakult. Rojcsa várkerületét Zsigmond király Szerdahelyi Ders Mártonnak adományozta, a várnemesek nem tudták átmenteni kiváltságolt helyzetüket, magánföldesúri függésbe kerültek (Nógrády Árpád: *A Szerdahelyiek és a rojcsai prediálisok. Történelmi Szemle* 43 [2001] 73–82.; Szeberényi Gábor: *A rojcsai prediálisok a 13–14. században*. In: *Középkortörténeti tanulmányok* 7. Szerk. Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György. Szeged, 2012. 291–311.). A körösi várnemeseket Zsigmond kollektívan a nemesek közé emelte. *Diplomatarium Comitum Terrestrium Crisensium* (1274–1439). Szerk., bev. tan. írta B. Halász Éva – Suzana Miljan. Bp.–Zagreb, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 6) (= Cod. Com. Terr.) 64. A kemléki várkerület fennállásáról és a hozzájuk tartozó várnemesekről a 16. század elejéről is vannak adataink, pl. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Diplomatikai Levéltár (= DL) 104 225. Túrmező nemessége egészen a 19. század közepéig megőrizte önállóságát és kiváltságos helyzetét. Lásd Emilij Laszowski: *Plemenita općina Turpolje. Zemljopis, narodopis i povijesni prijedlog*. Zagreb, 1910. 33–236.
- 8 A körösi várjobbágyokra lásd B. Halász Éva: *A körösi várjobbágyok a 13–15. században*. In: *Középkortörténeti tanulmányok* 7., 313–322.
- 9 *Anjou-kori oklevéltár/Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. I–. Szerk. Nagy Imre et al. Bp.–Szeged, 1990–. (= Anjou-oklt.) XXXVI. 804. sz.

vettek tágabban értelmezett családjuk életében, csupán a várjobbágyként/-nemesként őket terhelő szolgáltatásoktól szabadultak meg.¹⁰ Általánosan az endogám házassági stratégia jellemezte őket. Amikor nem a saját társadalmi csoportjukból választottak házastársat, főleg zágrábi és körösi polgárokkal, illetve a környezetükben élő közrendűekkel házasodtak. Ez egyúttal a közrendűek számára a társadalmi emelkedés útját is megnyitotta.¹¹

A várnemesek vagyoni helyzetük alapján a nemesi hierarchia alsó részébe tartoztak, viszonylag csekély mennyiségű ingatlant találunk egy-egy család, rokonság kezén.¹² Mivel azonban velük összefüggésben a ránk maradt oklevelek szokatlanul nagy számban őriztek meg családi kapcsolataikra vonatkozó adatokat, továbbá sok esetben a leányági leszármazás is több generáción keresztül nyomon követhető, ezért ideális vizsgálati csoportot jelentenek.

A családi vagyon különböző okokból történt megosztásaival (negyedkiadás, birtokosztály, örökösödés) kapcsolatban keletkezett iratok azok, amelyek némi fényt vet(het)nek a családtagok egymás közötti kapcsolatára, illetve amelyek segítségével a családokat összekötő rokonsági hálózatokat tanulmányozni lehet. A végrendeletek speciális forráscsoportját a kutatás már sikerrel fogta vattalóra az anyagi kultúra kutatása mellett¹³ a családi

-
- 10 B. Halász Éva: A körösi várjobbágyok útja a nemességbe. In: *Középkortörténeti tanulmányok*. 8. Szerk. Tóber Márta – Maléth Ágnes. Szeged, 2015. 61–67.
- 11 Szélesebb földrajzi határok közötti házasságkötés egész Európában a társadalom felsőbb rétegeiben, illetve a polgárok között fordult elő gyakrabban. Lásd pl. Christina Antenhofer: From Local Signori to European High Nobility. The Gonzaga Family Networks in the Fifteenth Century. In: *Transregional and Transnational Families in Europe and Beyond. Experiences Since the Middle Ages*. Ed. Christopher H. Johnson et al. New York – Oxford, 2011. 55–74. Mlakai Márk leánya Ágota Egyed mézszáros, zágrábi polgárhoz ment feleségül. Emílija Laszowski: *Monumenta Historica Nobilitatis Communitatis Turopolje. Povjesni spomenici plem. općine Turopolje*. I–IV. Zagreb, 1904–1908. (= Cod. Tur.) I. 239–242. 232. sz. A Vízközben élő kisnemesek esetében is a szűk földrajzi körön belüli házasság volt jellemző. Lásd Neumann Tibor: A Vízköz kisnemesi társadalma a középkorban. *Századok* 136 (2002) 433–436.
- 12 Amikor 1405-ben Zsigmond király a körösi várnemesek Prelsa nemzetségébe tartozó Cseberkovi Pál fia Nagy István érdemeinek elismeréseképpen őt és rokonait kötött szabadságukból kiemelve a nemesség soraiba iktatta, velük együtt négy telküket is felmentette a vár joghatósága alól. MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 230 857.
- 13 Ugyanakkor egy-egy megjegyzés az anyagi kultúrát vizsgáló dolgozatokban is felbukkan arra nézve, hogy a testáló és az örökös között milyen érzelmi viszony lehetett. Drágffy János temesi ispán 1524-ben kelt végakarata például arra utal, hogy feleségével meleg, szeretetteli kapcsolatban álltak. Lásd Kulcsár Beáta: Magyar nemesi végrendeletek a középkorban. *Belvedere* 20 (2008) 58–78. A szolgálattevői iránti ragaszkodás olvasható ki a Mohácsnál életét vesztő Pálóczi Antal zempléni ispán 1526-ban kelt végrendeletéből. Détsy Mihály: Az utolsó Pálóczi végrendelete. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp., 1998. 37–44. Kanizsai Dorottya 1525-ben kelt végrendelete Stubenberg Gáspár leányai iránti ragaszkodását mutatja, akik udvarában nevelkedtek. Kelényi Borbála: Kanizsai Dorottya végrendelete és társadalmi kapcsolatai. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp., 2012. 451–458. További magyar nemesi végrendeletekkel foglalkozó írások: Kubinyi András: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. *Soproni Szemle* 53 (1999) 331–342.; Kelényi Borbála: Három Várdai-feleség végrendelete a késő középkorból. In: *Micae Mediaevales*. II. *Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Péterfi Bence et al. Bp., 2012. 159–174.

kapcsolatok, viszonyok feltárásában is.¹⁴ Az örökgyók egyes személyekkel kapcsolatban tett szeretettel teli, dicsérő vagy éppen elmarasztaló szavai, az örökül hagyott javakban megmutatkozó esetleges különbségek világítanak rá ezen kapcsolatok minőségére.

A szlavóniai, pontosabban a kemléki várkerülethez tartozó várnemesség köréből ismerünk klasszikus végrendeletet, vagyis amikor az örökgyó még életében írásban rendelkezett arról, hogy javait miképpen osszák fel halála után örökösei között.¹⁵ 1420 tavaszán Bogacsevai Tamás mondta tollba utolsó akaratát fia, felesége és több egyházi személy jelenlétében. A kedvezményezettek között az egyházon kívül csak felesége és gyermekei szerepeltek. Kiskorú leányára azon felül, ami a jog szerint őt megillette, további 40 forintot hagyott, hogy házasságkötése idején ruhákat és más szükséges dolgokat vásároljanak. A végrendelet két fiúgyermeket említ, akik közül Gergely deák volt az idősebb és ekkor már bizonyosan nagykorú, hiszen a végrendelet tanúi között is szerepelt Tamás feleségével együtt. A testamentum birtokokat és különböző ingóságokat is felsorolt. Ez utóbbiakat Tamás a felesége és a fiai között osztotta meg, mindhárman kaptak különböző ruhadarabokat, illetve állatokat (ló, sertés és szarvasmarha), míg fegyverei természetesen a fiai tulajdonába kerültek. Egy jobbagyitelket a kemléki Szent Márton-egyházra hagyott, zálogként kezében tartott birtokaival kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy a visszaváltás után az értük kapott pénzt felesége és fiai osszák el három részre. A többi ingatlannal kapcsolatos rendezés világít rá arra, hogy a fivérek közötti kapcsolat nem feltétlenül volt mentes a feszültségektől, vagy legalábbis Tamás arra számított, hogy halála után felszínre kerülhetnek az addig lappangó ellentétek. A család következő feje – a testáló atya számítása szerint is – idősebb fia lesz. Bár a végrendelet erről nem szól, de más forrásokból tudható, hogy Gergely csak féltestvére volt Bálintnak és Ilonának, akik Tamás második házasságából születtek.¹⁶ Az atya azonban nem bízott abban kellőképpen, hogy halála után

14 Szende Katalin: Gyermekek, testvérek, házastársak. Családi viszonyok és örökösödési szokások Eperjesen a középkori végrendeletek tükrében. *Történelmi Szemle* 46 (2004) 113–140.; Uő: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Bp., 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32) 94. skk. Szélesebb földrajzi körben, a Duna menti városokban vizsgálta a középkori végrendeleteket, de tanulmánya főleg a tárgyi kultúrára koncentrált. Gerhard Jaritz: A végrendeletek és a városi mindennapi élet. (A Duna-völgy példája a késő-középkorban). *Soproni Szemle* 53 (1999) 325–330.

15 1439-ben kelt Mayar Seboldus zágrábmezei ispán és Lukaveczi Pedk fia István *comes terrestris* oklevele, mely szerint zágrábmezei ítélőszékükön megjelentek előttük Mlakai Iván fia Márk, Mátyás fia Balázs és Benedek fiai, Miklós és Bálint, és elmondták, hogy a szintén Mlakai Miklós fia György szóbeli végrendeletében egyetlen leányára (*unica filia*) hagyta azt a mlakai telkét, melyen haláláig élt, továbbá minden birtokának negyedrésztét „testamento verbali legavisset et dimisisset perpetuo possidendam”. A határjárás alapján az ítélőszéken megjelent férfiak az asszonynak iktatott földek közvetlen határosai voltak (1439. február 23. Cod. Tur. I. 252–254. 240. sz.). 1526-ból ismerjük a később még szóba kerülő, a körösi várnemesek közé tartozó Pataki [Vinárcsi] Péter deák és felesége végrendeletét. MNL OL DF 252 461. Teljes szövegű végrendelet Zágrábmezőről: Cod. Tur. I. 399–401. 329. sz. Zágrábmezei végrendeletekre tett utalások: Cod. Tur. I. 389–390. 324. sz., II. 40–41. 33. sz., 123–125. 89. sz.

16 Bogacsevai Tamás először Bliznafői Annust vette feleségül, az asszonynak ez már a második házassága volt. Annus családfáját a 14. század elejéig lehet visszavezetni, nagyapja az az András mester volt, aki Ákos Mikcs szlavón bán mellett működött ítélőmesterként. Vö. B. Halász Éva: Szlavón hercegi és báni ítélőmesterek a XIV. században. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 80 (2009) 70. 1416-ban Annus első és második házasságából született fiai közösen léptek fel olyan birtokokkal kapcsolatban, amelyek őket anyjuk után illették meg (1416. november 2. Zsigmondkori oklevéltár. I–XIII. Összeáll. Mályusz Elemér et al.

idősebb fia megfelelően fog gondoskodni féltestvéreiről és mostohaanyjáról, ezért erre nézve több biztosítékot is belefoglalt testamentumába. Az egyik ilyen volt az a kitétel, hogy ha Gergely nem akar gondoskodni öccse taníttatásáról, akkor a végrendelet végrehajtói tegyék ezt meg az erre a célra kijelölt szőlőből származó borból és egyéb javakból. Tamás meghagyta Gergelynek, hogy összes birtokait mostohaanyjával és féltestvérével közösen használják, továbbá a házait (*domos meas*) feleségének és fiatalabb fiának engedte át használatra. Gergely abba is beleegyezett, hogy amennyiben Bálint öccse elhunyna, akkor az atyai birtok harmadát mostohaanyja élvezze. Azt nem foglalták ekkor írásba, hogy pontosan mit is értettek a testáló Tamás leányának, Ilonának a jog szerint járó részén, de feltehetően a leánynegyed kiadását kívánta az atya ezen a módon is biztosítani, azt azonban homályban hagyta, hogy a negyedet természetben vagy pénzben kell kiadni. Az oldalági rokonok semmit nem örököltek, de mivel Tamás a fivérét is megnevezte a végrendelet végrehajtói között, feltehetően ezen rendelkezések az ő tudtával és beleegyezésével születtek, vagy legalábbis részéről semmilyen lényegi kifogással nem számolt azokkal szemben az örökhagyó.¹⁷

Fivérek között az atyai birtokok megosztására sor kerülhetett az atya életében és halála után is, de ha úgy látták jónak, akkor osztatlanul is maradhattak. A leánytestvéreket az atyai birtok negyedrésze illette meg, amit testvéreik, illetve rokonaik sokszor közbecsűn megváltottak tőlük.¹⁸ Amikor a leány a rokonság beleegyezésével közrendű férfihoz ment feleségül, akkor a negyedet általánosan birtokban adták ki, nehogy a nő és gyermekei elveszítsék nemesi státuszukat.¹⁹ A leánynegyed kiadását a családok sokszor igyekez-

Bp., 1951–2017. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, 55] [= ZsO] V. 2329. sz.). Bogacsevai Tamás második feleségének nevét a végrendelet nem rögzítette.

17 1420. március 4. ZsO VII. 1444. sz.

18 A leánynegyed pénzben való megváltása, illetve fekvőségben való kiadása a nemesség körében vagylagos volt, a Zsigmond-korban kezd lassan eltolódni a kettő közti arány a pénzbeli megváltás felé. Vagyis a kizárólagos fiági öröklés és a leányokról természetben való gondoskodás egymás mellett élt. Banyó Péter: Birtoköröklés és leánynegyed: kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére. *Aetas* 15 (2000) 76–92. A Vízközben a közrendű férfihoz feleségül ment nemesleányok az atyai birtokok harmadrészét kapták meg. A negyed kiadása nem „ment simán”, általában hosszabb-rövidebb pereskedés előzte meg. A 15. század második felében az ezen a módon nemesi birtokhoz jutó férfiak társadalmi megítélése változott, környezetük már nem ismerte el őket és leszármazottaikat teljes jogú nemesnek. Neumann: A Vízköz, 436–439. A fiúgyermek hiányában a leányok teljes jogú öröklését volt hivatva elősegíteni a fiúsítás (*praefectio*) intézménye, melyet I. Károly honosított meg. Ez a megoldás azonban sértette a férfi leszármazott hiányában örökössé előlépő oldalági rokonok érdekeit, így az uralkodók arra kényszerültek, hogy idővel egyre távolabbra vonják azok körét, akiket számításba kellett venni a fiúsítás engedélyezése során. Legújabban Suzana Miljan és Kristina Judaš foglalkozott a fiúsítás kérdésével szlavóniai példák alapján, röviden összefoglalva a témára vonatkozó korábbi (magyar és horvát) szakirodalmat. Suzana Miljan – Kristina Judaš: Sole heiress to her father's fortune. Examples of prefection from medieval Slavonia. In: *Reform and Renewal in Medieval East and Central Europe. Politics, Law and Society*. Ed. Suzana Miljan – Éva B. Halász – Alexandru Simon. Cluj-Napoca – Zagreb – London, 2019. (Minerva III. Acta europaea 15/Studies in Russia and Easter Europe 14) 433–442. A szlavóniai várjobbágyok körében kifejezett fiúsítással nem találkozunk.

19 A zágrábmezei ispán és *comes terrestris* 1417-ben kelt oklevelében az ország szokásának nevezik, hogy közrendűek számára természetben kell kiadni a negyedet [„quartam portionem possessionariam iuxta regni consuetudinem tamquam ignobilibus provenire debentem”]. A *comes* és a *comes terrestris* kiküldöttjei ik-

tek halogatni, előfordult, hogy éveket-évtizedeket kellett várni rá.²⁰ A szlavón várjobbágyok/-nemesek leányainak szintén negyed járt az atyai birtokokból, általánosan a 14. század közepéről-végéről származnak az első ezzel összefüggő adataink. 1356-ban kelt Nagy Pál körösi ispán és Demeter fia Miklós *comes terrestris* oklevele, mely szerint Wlkowy fia Salamon feleségével együtt birtokaikat a Jaksa vicebán leszármazottai közé tartozó János fia Dénes mesternek²¹ adták 20 márka dénárért. Kikötötték ugyanakkor, hogy feleségével együtt a birtokokban maradnak életük végéig és a rendelkezések nem érintik leányaik negyedét.²² 1361-ben egy bizonyos Miccarca kapott fivéreitől „pro vestimentis, pro quibus eidem sorori ipsorum de iure tenebantur” bizonyos birtokrészeket.²³ 1377-ben Csirke Péter körösi ispán és Márton fia András *comes terrestris* oklevelében már bizonyosan leánynegyedként kiadott birtokrész kerül szóba, mely egy bizonyos Salvia asszonytól került fiai kezébe.²⁴ 1407-ben Benedek fia Miklós kemléki várnagy és György fia Tamás *comes terrestris* előtt Pataki Orbán fia Miklós fia Mátyás a fiával, illetve atyafiával kiadták a leánynegyedet Orbán leánya, Duchá asszony leszármazottainak. Mivel az asszony a várkerület hatósága elé járulóktól egy, illetve két nemzedékkel korábban élt, bizvást feltehetjük, hogy a leánynegyed intézményét a 14. század közepén-második felében a kemléki várkerületben is ismerték és alkalmazták.²⁵ Túrmezőről a 15. század elejéről ismerünk pár olyan oklevelet, melyekben a leánynegyed kiadásának mindkét módja (fekvés vagy pénz) szerepel, de minden esetben az előbbi megoldást részesítették előnyben. 1415-ben például Alsólomnicai Wrad Pál fia Péter a zágrábi káptalan előtt vallotta maga és fivére nevében, hogy négy leánytestvérüknek, akik közül hárman közrendű, egy pedig nemes férfihoz mentek feleségül, atyjuk kezükhöz került birtokaiból „consuetudinaria lege regni requirente” kiadták a negyedet „in et cum possessionibus, non volendo

atyjuk két kérelmezőnek és azok örökösének a birtokrészt [„tamquam veris nobilibus castrensibus”]. 1417. június 24. Cod. Tur. I. 174–175. 182. sz.

- 20 A körösi várjobbágyok körébe tartozó Demeter Gorbonoki Budor családjából nősült, valamikor az 1310-es években. A feleség családjára lásd Pálffy Géza: Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: a Budróci Budor család a XV–XVIII. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 115 (2002) 923–1007. A ránk maradt adatok alapján feltételezhető, hogy legkésőbb a 14. század derekán a családot nemesítették, de a nemesítő oklevél nem maradt fenn. Demeter feleségének leánynegyedét unokaöccsei 1378-ban és 1380-ban fizetik ki fiának és unokáinak (1378. augusztus 3. CDCr XV. 397. 287. sz.; 1380. június 21. CDCr XVI. 106. 97. sz.). Várnemesi környezetben is ismerünk példát a negyed hosszú ideig húzódó kiadására. Alsó-Lomnicai Simon fia Kirinus 1441-ben adta ki rokona, a fiúörökös nélkül elhunyt Nowkowych Miklós kezébe került birtokaiból a negyedet Miklós két leányától született unokáinak. Cod. Tur. I. 258–260. 245. sz.

21 Pálosfalvi: *The Noble Elite*, 143–161.

22 Cod. Com. Terr. 158–159. 9. sz.

23 Uo. 159–160. 10. sz.

24 Uo. 167–168. 20. sz. További példák a körösi várkerületből: Cod. Com. Terr. 180–181. 29. sz., 195–196. 41. sz.

25 Emilij Laszowski: Listine općine Sv. Jelene Koruške kod Križevaca. I–II. *Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 6 (1904) 242–265., 7 (1905) 1–45. (= Koruska I–II.) I. 260–261. 28. sz. A 14. században kelt oklevelekben a leánynegyed kifejezés nem fordul elő, ugyanakkor van pár olyan adatunk, mely szerint valaki egy birtoknak csak negyedrésztét bírja. Ezek valószínűleg eredetileg leánynegyedként kiadott birtokok voltak. Lásd pl. 1344. augusztus 3. Anjou-okt. XXVIII. 538. sz. További adatok a kemléki várnemesek körében kiadott leánynegyede: 1416. július 28. ZsO V. 2156. sz.; 1428. december 21. MNL OL DF 231 087.; 1449. március 18. MNL OL DF 279 536.

dare aliquam pecuniariam solutionem”.²⁶ A szlavóniai várnemesek körében későbbiekben is a leánynegyed fekvőségben való kiadása volt a meghatározó, pénzbeli kielégítésre csak kivételképpen ismerünk példákat.²⁷ A leányok kezével férjük családjához, illetve gyermekeik-unokáik kezéhez került birtokrészek miatt a különböző birtokjogi vitákkal, pereskedésekkel vagy egyszerűen csak a későbbi osztályokkal összefüggésben kelt oklevelek kiváló alapot szolgáltatnak a várnemesi családokat összekötő hálózatok, illetve a családtagok közötti kapcsolatok vizsgálatához is.

A kemléki várnemesek közé tartozó Filetinci család története témánk szempontjából a 15. század közepén lesz érdekes. 1442-ben Pataki Péter fia Miklós kemléki *comes terrestris* kiküldöttei ellentmondás nélkül beiktatták János leánya Margit asszonyt és férjét, Pál fia Lőrinc deákot mindazon birtokokba, amelyeket Pál fiai, Ádám, Péter és János bírtak, akiket az oklevél ekkor már néhaiként (*condam*) említ. Az ügylethez Pál leánya, az elhunyt férfiak leánytestvére, Erzsébet asszony is beleegyezését adta. Ezzel az oklevéllel a „családi vagyon” egyedüli örököse Pál unokája, Margit asszony lett, valamint általa férje, Lőrinc deák és kettejük leszármazottai.²⁸ Erzsébet az oklevél szerint ezzel a rendezéssel akkor megelégedett. Három év múlva azonban már máshogyan gondolta – talán megromlott viszonya nővérével és sógorával –, mivel két leányával együtt beperelte Margitot és Lőrincet, és szeretnék volna megkapni a hozzájuk került birtokok felét. Margiték azonban bemutatott több oklevelet, melyek szerint egyik fivérük, János pénzben és ruhaneműkben a férjhezmenetel idején megfizette Erzsébetnek járandóságát, aki akkor ez ellen nem emelt kifogást. A *comes terrestris* és bírótársai döntése szerint a birtokok Margit és Lőrinc kezén maradtak.²⁹ Az eset több részletéről nem értesülünk. Egyrésztől nem tudjuk, hogy Margit megkapta-e házasságkötése idején a negyedet családja férfi tagjaitól. Nem maradt adatunk arról, hogy a családon belül született-e (akár szóbeli) megállapodás: esetleg Erzsébet a teljes negyedet (illetve annak értékét) megkapta és cserében Margit örökölt volna fivéréi után? Mindenesetre az 1442-es rendezéssel Margit a nővérénél nagyobb arányban részesedett az atyai birtokokból, ami a családon belüli ellenségeskedést, a nővérek rossz viszonyát is megalapozta. Mikor kerülhetett sor a negyed kiadására Erzsébet részére? Pál fiai 1414-ben még élőként szerepelnek a forrásokban.³⁰ A Margit és Lőrinc által bemutatott, de pusztán csak említésben szereplő oklevelek kiadói közül csak Rusinbrodi Kerser

26 1415. április 17. Cod. Tur. I. 172–173. 181. sz. A túrmezei nemesekkel kapcsolatban a horvát kutatás már megállapította, hogy köreikben a negyed kiadása a 16. század elejéig túlnyomó többségben természetben történt. Vö. Magdalena Apostolova-Maršavelski: Quarta puellaris po običajom pravu Turopolja (13.–16. st.). *Zbornik pravnoj fakulteta u Zagrebu* 42 (1992) 141–149.

27 Például a kemléki várkerületből a negyed pénzben és ruhaneműkben való kifizetésére a 15. század elejére mutató adat. 1445. augusztus 30. Koruska II. 10–11. 46. sz.

28 1442. szeptember 11/18. B. Halász Éva: Srednjovjekovne isprave iz zbirke Frana Gundruma u Archivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (1268–1526). *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 38 (2020) 215–261. (= Gundrum) 254. 13. sz.

29 „Iohannes, pater videlicet domine Margarethe [...] eidem domine Elizabeth plene et totaliter de omni iure sibi provenienti, tam in possessione, quam in aliis acquisitionibus cum pecuniaria solutione et vestibus, tempore, quo ipsa domina Elizabeth circa annotatum Martinum, maritum suum transivisset, pro quibus eadem domina Elizabeth euindem Iohannem fratrem suum et suos posteros, ratione previa omnino commisisset quietos, pacificos, expeditos ac per omnia absolutos...” Koruska II. 10–11. 46. sz.

30 ZsO IV. 2178. sz.

István *comes terrestris* esetében tudjuk megadni, hogy pontosan mikor állt a várkerület élén, így nagyjából 1415 és 1429 közé adatható Erzsébet és Márton ács (*carpentarius*) házasságkötése.³¹ Mivel 1445-ben Erzsébetet már idősként említik, ezért inkább az 1410-es években történhetett ez, vagyis az asszony születési idejét 1400 tájára tehetjük. Mivel Erzsébet járandóságát János nevű fiúére fizette meg, okkal tételezhetjük fel, hogy Ádám és Péter Rusinbrodi hivatalviselésének ideje alatt, valamikor 1414 és 1429 között hunytak el, utódok hátrahagyása nélkül. Így az egykor Pál kezén lévő birtokok mind Jánosra szálltak, akinek halála után pedig 1442-ben leánya és veje kapták meg azokat. 1442-ben a házaspár iktatása ellentmondás nélkül ment végbe, oldalági rokonok sem léptek fel örökség reményében. Erzsébet 1445-ben a birtokok merőben szokatlan megosztására tett kísérletet, vagyis arra, hogy férfi örökös hiányában a leányok egyforma mértékben örököljenek, de törekvése ekkor eredménytelen maradt. 1451-ben Erzsébet leányai újabb kísérletet tettek a birtokok megosztására. A család két ága között a viszony semmiképpen nem volt felhőtlen, hiszen Erzsébet leányai azt panaszolták Cillei Katalinnak, hogy Margit és férje arra törekszik, hogy kizárják őket öröklött birtokaikból. Cillei Katalin az ügyben kelt, Piers György kemléki kapitánynak és Mikcses Pál *comes terrestris*nek címezett levelében az ítélezést ez utóbbira, valamint bírótársaira bízta.³² A döntés Erzsébet leszármazottaira nézve pozitív lehetett, de a kezeikhez került birtokrészt már 1469-ben elzálogosították.³³

Szintén a kemléki várnemesek közé tartoztak a Pataki család tagjai, akiknek más, várnemesi családokkal való kapcsolatát kiválóan lehet leányágon követni. A család legkiemelkedőbb tagja kétségkívül Pataki Albert volt, aki 1456-ban az egyébként a nádorok által viselt „iudex Cumanorum”, azaz a kunok bírása tisztséget töltötte be. Rövid országos méltósága után visszatért Szlavóniába, és a helyi nemesség megbecsült tagja lett. Életútja utolsó állomásaként 1480-ban Varasd megye jegyzője (*prothonotarius*) volt, egy évvel később pedig már özvegyéről értesülünk.³⁴ A Pataki család történetét a 15. század elejétől kezdve ismerjük részletesen. Albert édesapja, a deákként (*litteratus*) említett Márton mester a helyi nemesség köréből házasodott, Vinarcsi Bálint leányát, Ilonát vette feleségül. A házaspárnak négy fiáról és egy leányáról tudunk. Ilona asszonyt első ízben 1435-ben említik forrásaink. János zágrábi éneklőkanonok, valamint püspöki helynök töredékesen ránk maradt oklevele szerint az 1435. február 17-én tartott egyházi ítélszéken megjelent Vinicsnói Mátyás deák rokonaival, Vinarcsi Bálint leánya Ilona asszonnyal, valamint Finovci Gergely leányával, Ilkával és Adorján leányával, Ágotával szemben előadta, hogy

31 B. Halász Éva: Arhontologija Velikog Kalnika u srednjem vijeku. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 32 (2014) 34.

32 1451. augusztus 15. „Laurentius litteratus et domina Margaretha consors condam Laurentii, quasdam iniquas litteras contra easdem exponentes fulminassent, vigore quarum ipse de portionibus possessionariis ipsarum in dicta Filetincz habitis, iure hereditario ipsas concernentibus privare et excludere niterentur...” Koruska II. 11–12. 47. sz.

33 Erzsébet unokái már 1459-ben is birtokot zálogosítottak el, de a kérdéses oklevélről fennmaradt rövid feljegyzés nem őrizte meg a birtok nevét. Koruska II. 12. 48. sz., 13. 51. sz.

34 Pálosfalvi: *The Noble Elite, 230–231.*, 460. [Családfavázlat.] Pataki Albert jegyzői tisztségére lásd még *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. Szerk. C. Tóth Norbert et al. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 326.

az asszonyok Vinarcs, Fincsevc, Ebres és Brezovica birtokokból bizonyos részeket jogtalanul tartanak kezükben, amit azok el is ismertek.³⁵ Az asszonyok mindannyian a kemléki várjobbágy Finec leszármazottai, déd-, illetve ükunokái voltak, a források alapján feltehető, hogy mind a hárman Finec Gergely nevű fiához köthetőek. A birtokból részt kérő Mátyás szintén Finec dédunokája volt, feltehetően annak György nevű fiának unokája.³⁶

1449-ben Isanóci Bálint nagykemléki *comes terrestris* előtt Pataki Márton deák fiai, Albert, János és István kemléki várnemesek nővérüknek, Dorottyának, Dubovci Demeter fia Tamás feleségének leányegyedként átadták a Felső-Fincsevci kúriát három pusztá jobbjágytelekkel. Az ezek után a várnak fizetendő *datiummal* innentől kezdve a házaspár tartozott. Ennek fejében Dorottya és férje vállalták, hogy az egykor apjuk kezében lévő többi birtok (Vinarcs, Alsó-Fincsevc, Brezovica, Kray, Ebres [Obres], Patak és Radesics) békés uralmában meghagyják Márton deák fiait.³⁷ Ezt az osztozkodást 1516-ban újabb követte, melyben már a testvérek leszármazottai voltak érdekeltek és amelyben már fogott bírúk is közreműködtek. Az osztozással az 1449-es rendezés nem maradt érintetlen, Dorottya leszármazottai is új igényekkel léptek fel. Az a tény, hogy szükségét látták a zsűri bevonásának, arra is utalhat, hogy az unokatestvérek és azok gyermekei közötti viszony nem tette lehetővé a birtokjogi kérdések maguk között való rendezését. Az egyik oldalról a vezető szerepet Prezecsnafoi György vitte, aki Pataki Márton leányunokájának fia volt, a másik oldalról Péter deák, Márton deák unokája, akit akkor feltehetően a rokonság fejének tekintettek, ő volt a legidősebb élő férfi. Az érintettek a Körös megyei Felsőpatak birtokon gyűltek össze és kimondták, hogy jóllehet mindannyiukat azonos jogon illetik meg Albert Katalin nevű, örökös nélkül elhunyt leányának részei Felsőpatak, Vinarcs, Obres, Kray, Nagymal, Brezovica és Alsópatak birtokokon,³⁸ de mivel ezeket György megvásárolta Katalintól, a fogott bírók azokat neki és örökösének hagyták. Az alsópataki birtokrészt, mely egykor Albert tulajdonában volt és melyet György idegen kézből szerzett vissza, három, nagyjából egyforma részre osztották fel. Ekkor Pataki Márton gyermekei közül már csak háromnak, Istvánnak, Jánosnak és Dorottyának éltek leszármazottai, ráadásul István leánya Orsolya és a tőle származó unokák vettek részt ebben az osztozkodásban. Vagyis az egykor Albert mester kezén lévő birtokra a fi- és a nőágak is egyformán igényt tartottak, mely gyakorlatot a szlávón nemesség is elfogadta. Prezecsnafoi György ugyanakkor valamivel többet kapott fáradozásaiért cserébe a másik két ágnál.³⁹ Az 1516-ban

35 Az oklevélnek körülbelül egyharmad része hiányzik. Mivel 1431-ben (pl. 1431. október 17. MNL OL DL 12 420.) és 1437-ben (pl. 1437. május 7. MNL OL DF 231 180.) is János *cantor* volt a zágrábi püspök helynöke, ezért feltehető, hogy 1435-ben is ő töltötte be ezt a tisztséget. Az oklevél hátlapján újkori kézzel készült tartalmi kivonat olvasható, melynek adatai néhány esetben szerencsésen egészítik ki a helynök töredékes okleveleinek adatait. Ezt a feljegyzést viszont a rendelkezésre álló kiadás nem hozza. MNL OL DF 286 110., Koruska II. 8–9. 42. sz.

36 A család leszármazása az előző jegyzetben említett oklevél töredékes volta miatt nem rekonstruálható teljes bizonyossággal.

37 1449. március 18. MNL OL DF 279 536.

38 1418-ben Katalin Orsolya nevű leányáról értesülünk, akit akkor puellának neveznek és feltehetően édesanyja halála előtt elhunyt. Gundrum 236–237. 15. sz.

39 1516. március 11. Gundrum 244–245. 22. sz. Sajnos az oklevél szövege ezen a ponton hiányos. Az bizonyos, hogy négy-négy telek került egy részbe és két-két szőlő. A szőlők közül az egyikért mind a három ugyan-

a család egyik oldalán vezető szerepet betöltő Péter deák kétszer nősült, először az egyelőre ismeretlen családból származó Borbálát,⁴⁰ másodszer pedig a leányágon az Isanóci családból származó Annát vette nőül.⁴¹ Anna családfáját szintén a 14. század elejéig lehet visszavezetni, a kemléki várjobbágy Isan leszármazottja volt.

Túrmezőn éltek az oklevelekben [Nagy-]Mlakainak nevezett nemesek. A család tágabb rokonsági kapcsolatait ismételtelen a leánynegyedek ügyében és a birtokperек folyamán kelt oklevelekből ismerjük még részletesen. Először 1415-ben említik a családot, amikor Márk feleségének, Kattha asszonynak és leánytestvéreinek fivérek kiadják természetben a leánynegyedet. Kattha Alsólomnicai Pál fia Ördög Pál leánya volt.⁴² Mind Márk, mind pedig felesége felmenőit két-két nemzedékkel visszamenőleg ismerjük, azaz a 14. század második felében éltek a névről ismert apák és nagyapák. 1433-ban Márk néhai opásától zálogjogon bírt birtokát továbbzálogosította, melyhez sógora és más rokonok is beleegyezésüket adták, ami a családtagok közötti jó vagy legalábbis semleges viszonyra enged következtetni.⁴³ 1455-ben Márk gyermekei és unokái tiltják el Márk nagyapja, Lack fia Miklós leányunokájának férjét és egyik fiúunokáját (vagyis a panaszosok már meglehetősen távoli rokonait) bizonyos birtokok elfoglalásától, mely miatt a felek egymással perben álltak. A káptalan előtt megtett tiltakozás, az elfoglalás eltiltása nem a tágabb családon belüli harmonikus kapcsolatról árulkodik.⁴⁴ A család másik ágára Krupic Benedek házasodott be, aki Lack dédunokáját, György leányát, Skolasztikát vette nőül és a felesége jogán bírt földre alapozva vált a túrmezei nemesség egyik hangsúlyos alakjává.⁴⁵

		Prezecsnafoi György	Péter deák, Máté és Orsolya	Orsolya, Sybrin János özvegye és gyermekei
Telek		4 (3 lakott, 1 puszta)	4 (3 lakott, 1 puszta)	4 (3 lakott, 1 puszta)
Szőlő 1	bor	5 köből	5 köből	5 köből
	kappan	1	1	1
	kenyér	10	10	10
Szőlő 2	bor	3	3	3
	kenyér	2	4	5
	kappan	0	1	0

annyi juttatást kapott, a másik szőlő esetében minimálisan eltért a jövedelem.

40 1500. január 7. Gundrum 239–241. 17. sz.; 1500. január 9. Uo. 241–242. 18. sz.

41 1526. február 1. MNL OL DF 252 461.

42 1415. április 17. Cod. Tur. I. 172–173. 181. sz.

43 1433. június 1. Uo. I. 237–238. 229. sz.

44 1455. augusztus 19. Uo. I. 352–354. 302. sz.

45 A család történetére lásd: Suzana Miljan: *Quarta puellaris prema slučaju Skolastike Jujeve iz Mlake. Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius” 8–9 (2006) 141–184.*; Uő: *Plemička obitelj Krupić iz Velike Mlake u 15. i 16. stoljeću. Zbornik za povijesne znanopsti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 29 (2011) 83–125.* A horvát történetírás a túrmezei nemesség körében más családok történetét is feldolgozta. Lásd pl. Marija Karbić: *Plemička obitelj Mikšić iz roda Levča do početka 16. stoljeća. Zbornik za povijesne znanopsti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 32 (2014) 67–78.*

Ahogy az a fentiekből is látható, a középkori oklevelek alapján sem lehetetlen feladat arra vállalkozni, hogy a családon belüli kapcsolatokat, a családokat összekötő rokon hálózatokat tanulmányozzuk. Bár kétségkívül homályosabb és bizonytalanabb az így kapott kép, mint az, amelyet a személyes hangvételű naplókából és levelekből tudhatunk meg, mégsem haszontalan ezzel foglalkozni.⁴⁶ A várjobbágyok/-nemesek zárt társadalmi csoportjában több nő nevét tartották fenn a források, mint a (köz)nemesek körében, a házasságkötések vizsgálata során pedig feltárulnak a családok hálózatai, megtudhatjuk, hogy mely családok álltak egymással leányágon rokonságban. Az oklevelekben olvasható elszórt megjegyzések arról, hogy a negyedet birtokló leány(ok) és családja(ik), valamint fivére(ik) és leszármazotta(ik) békében tudtak egymás mellett élni, közösen intézkedtek-e a birtokot érintő ügyekben vagy tetteleg léptek fel egymás ellen, perben álltak egymással, mind egy-egy adatot jelentenek a testvérek és unokatestvérek kapcsolatának megítéléséhez. Ha testvérekről és leszármazottaikról éveken-évtizedeken keresztül csak olyan adatokat tartottak fenn az oklevelek, hogy pereskedtek egymással, tettelegességre ragadtatták magukat, jogtalanul foglaltak el birtokokat-birtokrészeket a másiktól, akkor joggal tehetjük fel, hogy a földügyeken kívül sem ápoltak jó viszonyt. Ugyancsak erre mutat az, ha az apa végrendeletében külön biztosítékot lát jónak kikötni fiatalabb gyermeke(i) jogainak védelmére. A kép azonban szükségszerűen torz lesz, mivel az egymással békében élő és megegyező rokonok, a minden érintett megalégedésére szolgáló osztozkodások kisebb számban kerülnek be a peres iratokba.

46 A levelezésekből kirajzolódhat a családtagok közötti kapcsolat dinamikus változása is, például változik-e és hogyan a testvérek közötti viszony, amikor az atya halála után a legidősebb fivér családfővé lép elő. Lásd pl. Erdélyi Gabriella: „Akarnálak levelem által meglátogatnom”. Egy arisztokrata família és mostohacsalád bensőséges levelezése és élete. In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500-1850*. Szerk. Erdélyi Gabriella. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek. Tanulmányok 4) 112-143.

CONTENTS

STUDIES

- Balázs Kertész** Royal Stay, Fair and City Charters Three Additions to the Medieval History of Székesfehérvár 5
- Éva B. Halász** Family Relations and Family Networks of Slavonic Nobles in the Late 15th and Early 16th Centuries 23
- Gábor Mikó** The Letter Book of King Matthias I. in the Collection of Johann Georg Scwandtner 35
- Júlia Papp** Representation of the Habsburg–Jagello Double Engagement in Vienna in 1515 in 16th–19th Century Art 45
- Gábor Demeter – László Tompa** Differences in the Living Conditions of the Serf Population on 18th Century Estates 85
- László Göncz** The Issue of the Muravian Region at the 1919 Peace Conference 121
- Kornél Farkas – Kriszta Rosu** The Recovery of Hungarian Art Objects Displaced during WORLD WAR II, in the Period between 1946 and 1949 155

IN MEMORIAM

- Miklós Konrád** György Haraszti (1947–2023) 185
-

E számunk szerzői

Demeter Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Délkelet-Európa története osztály ● Farkas Kornél, történész–főmuzeológus, Szépművészeti Múzeum ● Göncz László, történész, nyugalmazott tudományos munkatárs, Nemzetiségi Kutatóintézet Lendvai Kutatócsoport [Ljubljana] ● B. Halász Éva, tudományos főmunkatárs, HUN–REN – Magyar Nemzeti Levéltár – Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoport ● Kertész Balázs, tudományos főmunkatárs, Városi Levéltár és Kutatóintézet [Székesfehérvár] ● Konrád Miklós, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Újkori osztály ● Mikó Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK, Magyar Medievisztikai Kutatócsoport; egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori Történeti Tanszék ● Papp Júlia, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK Művészettörténeti Intézet, 19. századi építészeti és képzőművészeti osztály ● Rosu Kriszta, művészettörténész ● Tompa László, segédlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára

(HUN–REN BTK TTI = HUN–REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN–REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

**BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 4 0 0 1